

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

MƏMMƏDOV RÖVŞƏN KAMİL OĞLU

**KƏND TƏSƏRRÜFATI MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ UÇOT
SİYASƏTİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ**

(Azərbaycan Respublikasının materialları əsasında)

5303.01 -“Mühasibat uçotu”

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş
dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ - 2018

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Məhərrəm Cəlal oğlu Hüseynov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Cəmilə Bayramalı qızı Namazova

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ənvər Sadıq oğlu Salahov

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Texnologiya Universiteti**

Müdafiə “___” _____ 2018-ci il tarixdə saat ___ da Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən FD.02.018 Birləşdirilmiş dissertasiya şurasının iclasında aşağıdakı ünvanda olacaqdır.

Ünvan: AZ 1148, Bakı şəhəri, Akademik Zahid Xəlilov küçəsi, 23.

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “___” _____ 2018-ci ildə göndərilmişdir.

FD.02.018 Birləşdirilmiş dissertasiya şurasının elmi katibi, i.ü.f.d., dosent:

H.S.Şamilova

İŞİN ÜMUMİ XÜLASƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Yeni iqtisadi şəraitin tələbinə uyğun olaraq istehsal və xidmət proseslərinin uçotu və təhlili elə təşkil edilməlidir ki, istənilən müddətdə həmin sahələrdə baş verən proseslər haqqında dəqiq informasiya əldə etmək mümkün olsun. Bu baxımdan Azərbaycan iqtisadiyyatında uçot, təhlil və nəzarət mexanizmini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaqla, onların tətbiqini sürətləndirmək və inkişaf etmiş dünya ölkələri səviyyəsinə çatdırmaq lazımdır. Xüsusi ilə əlaqədar tərəflərin keyfiyyətli informasiya ilə təminatı həm idarəçilik, həm də tərəfdaş çıxdığımız maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları baxımından, artıq bir tələb halına çevrilmişdir.

Son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasında bu sahədə çox mühüm işlər görülmüşdür. Mühasibat uçotu üzrə qəbul edilən qanunvericilik aktları içərisində “Mühasibat uçotu haqqında” 02 sentyabr 2004-cü ildə qəbul edilmiş qanun, bu qanunun tətbiqi barədə 07 fevral 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin imzaladığı fərman, 1997-ci ildə “Uçot siyasəti haqqında” qəbul olunmuş əsasnamə xüsusi yer tutur. Bu normativ hüquqi sənədlər respublikada mühasibat uçotu və hesabatlıq sisteminin beynəlxalq sahədə qəbul edilmiş mühasibat uçotu üzrə standartlara uyğun olaraq qurulması konsepsiyasını müəyyənləşdirməyə baza yaratmışdır.

“Mühasibat uçotu haqqında” qanundan irəli gələn və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 18 iyul tarixli, 139 sayılı qərarı ilə 2005-2008-ci illərdə Milli mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi üzrə proqram qəbul edilmişdir. 4 may 2018-ci il tarixli “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiqi ilə bir daha beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına əsasən uçotun aparılması artıq bir tələb olmuşdur. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının perspektiv inkişafı üzrə Strateji Yol xəritəsi” çox önəmlidir. Burada maliyyə, mühasibat və informasiya amillərinə geniş yer verilmişdir. Strateji yol xəritəsinin uzun müddətə baxış (2025-ci il) bölməsində müəssisələrdə, təsərrüfatlarda mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilmiş, xüsusilə də göstərilmişdir ki, düzgün uçotun təşkilinin ölkənin iqtisadiyyatının yüksəldilməsində mühüm rolu vardır.

Bütün bunlarla yanaşı, müasir şəraitdə standartların tələblərindən irəli gələn bir çox məsələlər, xüsusi ilə uçot siyasətinin aparılması, hələ də tam həllini

tapmamışdır. Belə ki, kənd təsərrüfatında uçotun xüsusiyyətləri tələb edir ki, yeni standartlara cavab verə bilən işlək, nümunəvi uçot sistemləri yaradılsın. Bu da öz növbəsində gələcəkdə qüsursuz yeni uçot sistemlərinin yaradılmasını labüd etməkdədir. Qeyd olunanlar dissertasiya üçün seçilmiş mövzunun aktuallığına dəlalət edir və bu istiqamətdə tədqiqatın aparılmasının zəruriliyini göstərir.

Azərbaycan Respublikasında sahələr üzrə uçot siyasətinin və ümumiyyətlə, yeni standartlara adaptasiya məsələlərinin öyrənilməsində bir çox tanınmış alimlərin rolu böyükdür. Belə ki, Z.Ə.Səmədzadə, B.X.Ataşov, S.M.Səbzəliyev, Q.Ə.Abbasov, İ.M.Abbasov, M.C.Hüseynov, C.B.Namazova, Q.R.Rzayev, E.O.Cəfərov, Ə.A.Sadıqov, A.T.Əhmədov, S.M.Qasimov, S.M.Süleymanov, S.M.Yaqubov, Ə.Daşdəmirov, V.Quliyev, A.Verdiev, B.Q.Xəlilov, U.B.Əhmədov, Ş.V.Abdulov, Ə.S.Salahov, A.R.Kərimov və başqalarının dəyərli araşdırmaları və tədqiqatları vardır. Həmçinin xarici müəlliflərdən V.N.Jukova, V.R.Zaxarina, A.A.Sokolova, V.N.Qolovkina, E.N.Bondar, M.Y.Medvedeva, M.A.Pyatova, M.Z.Pizenqols, N.P.Kondrakov, A.Y.Fridland, L.Ş.Xanamirova, V.M.Matveyeva, B.Nidlz, M.R.Metyus, A.D.Larionov, N.A.Naumova, E.M.Tkoçenko, P.S.Terexova, Y.V.Sokolov, Ç.T.Xornqren, D.Foster, O.Güvemli, Y.Sürmen, Osman Altuğ və başqalarının dəyərli tədqiqatlarını da göstərmək olar. Xüsusilə də rus iqtisadçı-alimlərindən aqrar sahədə uçot siyasətinin formalaşdırılmasının metodoloji əsasları üzrə R.A.Alborovanın, S.V.Belovanın, L.İ.Xorujinin və digərlərinin tədqiqatlarını göstərmək olar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi ölkənin kənd təsərrüfatı müəssisələrində mühasibat uçotunun elmi-nəzəri əsaslarının araşdırılmasından və mühasibat uçotu siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin irəli sürülməsindən, kənd təsərrüfatında uçotun təşkilati-metodiki bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılmasından, həmin prioritetlərin həyata keçirilməsi üçün əhəmiyyətli təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıda göstərilən vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- kənd təsərrüfatı müəssisələrində mühasibat uçotunun formalaşmasının əsas prinsiplərinin tədqiqi ilə yanaşı, Azərbaycanda kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin təşkilinin metodoloji əsaslarını və ümumiyyətlə, uçot siyasətinin mahiyyətini öyrənmək, uçot sistemində inteqrasiyasını araşdırmaq;

- kənd təsərrüfatlarında uçot siyasətini aqrar sahənin konkret sahələri üzrə ümumiləşmiş, praktik olan uçot siyasəti modelinin yaradılmasına və

“Nümunəvi Uçot Siyasəti Sənədi”-nin elektron formasının hazırlanmasına nail olmaq;

- Azərbaycanda kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin təşkilinin metodiki əsaslarının tədqiqi və kənd təsərrüfatlarında uçot siyasəti üzrə praktiki təkliflər hazırlamaq;

- mühasibat (maliyyə) uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təşkilinin əsas şərtləri və prinsiplərinin öyrənilməsi;

- kənd təsərrüfatlarında uçot siyasətinin hazırlanması zamanı minimum hədlərin ən azı 20 aspekt üzrə araşdırılması;

- kənd təsərrüfatlarında uçot siyasətinin hazırlanması üzrə təklif edilən minimum hədlərə verilən variantların müasir standartlara uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi;

- maliyyə, idarəetmə və vergi uçotu arasındakı fərqlərin uçot siyasətinin təşkilinə təsirliliyinin araşdırılması;

- müasir mühasibatlıq proqramları üzrə yerli uçot işini dəstəkləyən proqram məhsullarının müqayisəsinin aparılması;

- yerli şəraitə uyğunlaşdırılmış və müasir tələblərə cavab verən “Nümunəvi Uçot Siyasəti Sənədi”-nin və “Uçot siyasəti haqqında nümunəvi təlimat”-in hazırlanması;

- kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçotun təkmilləşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələrin hazırlanması.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı müəssisələrində mühasibat işinin aparılması və MHBS-na əsaslandırılmış uçot siyasətidir.

Tədqiqatın predmeti Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləridir.

Tədqiqatın informasiya bazasını dövlət qanunvericiliyi, AR-nın Nazirlər Kabinetinin qərarları və digər normativ hüquqi aktlar, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Vergilər Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, sahə elmi-tədqiqat institutlarının araşdırmaları, eləcə də internet materialları təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını mühasibat uçotu sahəsində Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin elmi əsərləri, mühasibat sahəsinə aid Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanları, Azərbaycan Respublikası hökuməti tərəfindən qəbul edilmiş qanun və qərarlar, hüquqi-normativ aktlar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın aparılmasında dialektik, sistemli yanaşma, müşahidə, iqtisadi təhlil və digər metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin qurulması və idarə olunması problemlərinin həlli üçün “Nümunəvi Uçot Siyasəti Sənədi” və “Uçot Siyasəti haqqında Nümunəvi Təlimat”-ı hazırlanmışdır;
- uçot siyasəti üzrə praktik formada avtomatlaşdırılmış versiya hazırlanmış və uçot siyasətinin formalaşmasında əhəmiyyətlik dərəcəsinə görə əsas elementlər təsnifləşdirilmişdir;
- kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin təşkili və aidiyyəti tərəflərə veriləcək hesabatlardakı informasiyalar beynəlxalq standartların konsepsiyasına uyğunlaşdırılmışdır;
- uçot siyasətinin tətbiqi ilə əlaqədar məlumatların maliyyə nəticələrinə təsiri əsaslandırılmışdır;
- maliyyə uçotu ilə idarəetmə uçotu fərqləndirilmiş, nəzəri və praktiki olaraq bu fərqlərin uçot siyasətində əks edilməsinə dair təkliflər hazırlanmışdır;
- kənd təsərrüfatlarında nümunəvi uçot siyasəti formasının təbiətinə görə ümumi baza prinsiplərinin minimum hədləri müəyyən edilmiş və təklif edilən minimum hədlərə verilən variantların müasir standartlara uyğunluğu əsaslandırılmışdır;
- müasir mühasibat proqramları üzrə yerli uçot işini dəstəkləyən proqram məhsullarının müqayisəsi aparılmış və kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün müvafiq proqram məhsulları təsnifləşdirilmişdir;
- maliyyə, idarəetmə və vergi uçotu siyasətinin təşkili baxımından “kapitalın qorunması konsepsiyası”na uyğun olaraq gəlirliyin artırılması üçün daha optimal variantların seçilməsi ilə əlaqədar təkliflər verilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrindən respublikamızın müxtəlif mülkiyyət formalarında, mühasibat uçotunun müasir standartlara uyğun qurulmasında, təsərrüfat formalarının bütün biznes proseslərinin diaqnostikalarının keçirilməsində, bütövlükdə təşkilat miqyasında, uçotun idarə edilməsinin təşkilində istifadə edilə bilər. Həmçinin, nəticələrdən uçot siyasətinin strateji planlaşdırılmasında, eləcə də respublikanın alı təhsil müəssisələrində “Mühasibat uçotu” fənninin tədrisində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin sınaqdan keçirilməsi və istifadə olunması. Dissertasiya işinin əsas müddəaları Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetində keçirilmiş elmi-praktiki konfransın materiallarında (Gəncə - 2012), Türkiyə Respublikasında keçirilmiş III Uluslararası Türk coğrafiyasına UFRS Simpoziumunda (07-08 Sentyabr 2013), Rusiya Federasiyasında

keçirilən L Beynəlxalq elmi-praktiki konfransında (Kazan, 2017) və respublikamızın digər nüfuzlu elmi-praktiki jurnallarda dərc olunmuşdur. Tədqiqatın nəticəsi kimi hazırlanmış təklif və tövsiyələr Göygöl rayon kənd təsərrüfatı və Goranboy rayon kənd təsərrüfatı idarələrinə təqdim edilmiş və region üçün istehsalata tətbiqi ilə əlaqədar qəbul olunmuşdur (Arayış № 83, 06.11.2017 və Arayış № 453, 18.10.2017).

Dissertasiya işinin mövzusu üzrə 2,1 ç.v. həcmində 10 elmi məqalə dərc olunmuşdur.

Tədqiqat işinin quruluşu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil və nəticədən ibarət olub, 122 adda istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı ilə birlikdə 141 səhifəni əhatə edir və 9 cədvəl, 6 sxem və 4 şəkli birləşdirir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin girişində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, problemin öyrənilmə vəziyyəti, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt, predmeti, nəzəri və metodoloji əsasları, informasiya bazası, elmi yeniliyi, təcrübi əhəmiyyəti və tədqiqatın nəticələrinin sınaqlarının keçirilməsi və istifadə olunması şərh edilmişdir. Dissertasiyanın **“Uçot siyasətinin təşkilinin nəzəri-metodoloji əsasları” adlanan birinci fəslində** kənd təsərrüfatı müəssisələrində mühasibat uçotunun təşkilində uçot siyasətinin rolu müəssisənin uçot siyasətinin mahiyyəti və nəzəri əsasları, müəssisələrin uçot siyasətinin beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğun təşkilinin əsasları şərh edilmişdir. Mühasibat uçotunun yeni standartlarının tətbiq edilməsi onun metodologiyasında və təşkilində köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçotun aparılmasında, uçot siyasətinin seçilməsinin mühüm əhəmiyyəti olmuşdur. Buna görə də “uçot siyasəti” anlayışının təhlili, onun istiqamətləri və mahiyyətinin öyrənilməsi, mühasibat uçotunun aparılmasında, onun funksiya və rolunun qiymətləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müəssisənin uçot siyasətinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqaməti mühasibat uçotunun Beynəlxalq Uçot Standartlarına uyğun qurulmasıdır. Beynəlxalq standartlarda uçot siyasəti müəssisənin maliyyə hesabatının hazırlanması və tətbiq edilməsi prosesində tətbiq etdiyi əsas prinsiplərin, qaydalar, şərtlər və təcrübələrin məcmusu kimi başa düşülür.

Uçot siyasəti müəssisənin baş mühasibi tərəfindən onun strukturu, sahəsi və fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla formalaşdırılır və müəssisə rəhbərliyi tərəfindən təsdiq edilir. Müəssisənin uçot siyasətini formalaşdırarkən aşağıdakılar müəyyən olunur: müəssisənin işçi hesablar

planı; təsərrüfat fəaliyyətinin faktlarını təkmilləşdirmək üçün istifadə olunan ilkin sənədlərin formaları; müəssisənin aktiv və öhdəliklərinin inventarizasiyası qaydaları; aktiv və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi metodları; sənəd dövriyyəsi və uçot informasiyalarının işlənməsi qaydası; təsərrüfat əməliyyatlarına nəzarət edilməsi qaydaları; mühasibat uçotunun təşkilinin digər məsələləri.

Uçot siyasətinin formalaşmasında ehtimal olunur ki, müəssisənin aktivləri və öhdəlikləri, onun sahiblərinin və digər müəssisələrinin aktiv və öhdəliklərindən ayrı şəkildə mövcuddur; müəssisə öz fəaliyyətini davam etdirəcək, onun öz fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq üçün istəyi və zərurəti yoxdur.

Aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, kənd təsərrüfatlarında uçot siyasətinin hazırlanması üçün ilkin və əsas yanaşma, səhmdarın (sahibkarın) maddi maraqları və təsərrüfatın bu maraqlara ən optimal yolla çatması üsullarının dəqiq seçilməsidir.

Kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün uçot siyasətinin hazırlanmasına bir çox amillərin təsiri olduğundan adətən bu amilləri iki hissəyə bölmək olar: a) mülkiyyət formasından asılı olmayaraq hazırlanmış uçot siyasəti sənədində mütləq olması lazım olan məlumatlar və, b) bilavasitə kənd təsərrüfatı ilə əlaqəli aidiyyəti məlumatlar və onları şərtləndirən variantlar.

Kənd təsərrüfatı spesifik sahədir və fərqlilik onun bir çox amillərdən birbaşa və dolayısı ilə asılılığından ibarətdir. Belə ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətini hazırlayan zaman aşağıdakı məsələlər mütləq nəzərə alınmalıdır:

1. Torpaq uzunmüddətli aktivlər kimi istehsal prosesinin əsas amilləri və uzunmüddətli aktiv hesab edilsə də, ona amortizasiya hesablanmır. Hətta əksinə, norma daxilində (aqrə texniki tədbirlər əsasında) istifadəsi zamanı keyfiyyətin azalması deyil, yaxşılaşdırılması müşahidə olunur. Uçot siyasətində bu amilin düzgün uçotunun qurulması, torpağın qiymətləndirilməsi və bəzən istehsalın xüsusiyyətindən asılı olaraq şərti öhdəliklərin yaranması, nəticədə isə gələcək dövrlərdə pul itkisinin nəzərə alınması vacib amilə çevrilməkdədir;

2. İstehsalın və onun nəticələrinin canlı orqanizmlərlə əlaqəliliyi uçot siyasətində bu məsələlər ilə bağlı standartların tələblərinin qorunmasını labüd edir. Məsələn, istehsalın dövrlər üzrə uçotu və gəlirlərin əldə olunmasına adekvat xərclərin çəkilməsi prosedurları, plan və faktiki uçotun düzgün aparılması və sairə;

3. İstehsal dövrü, satışa qədər və satışdan sonra itkilər - bu məsələ ilə əlaqəli bəzən tədqiqatçılar normalar təklif etsələr də, müəyyən kənd təsərrüfatı sahələri vardır ki, itkinin məntiqə dayanan normalarının tətbiq

edilməsini vacib edir. Məsələn, daşınmalar zamanı heyvanların ölüm riski ilə taxıl məhsullarının daşınmasında fərqlilik var və mənfəətə tez çatmada bu itkilər sahibkar tərəfindən müəyyən edilir (postsovet dövründən fərqli olaraq). Bu amilin nəzərə alınmasında kənd təsərrüfatının sığortalanması məsələsi də uçot siyasətini təyin edəndə mühüm rol oynayır. Azərbaycan alimlərindən prof.M.Hüseynov göstərir ki, uçotun təşkilində sığortalanma kapitalın qorunmasında mühüm rol oynayır və gəlirlərin artmasında (zərərlərin azalmasında) onun uçotda nəzərə alınması vacib amildir;

4. Mövsümi xarakterli işlərin olması - kənd təsərrüfatında istehsal bir çox hallarda “sahə-iqlim-canlılar” amillərdən asılı olduğuna görə xərclərin uçotda əks etdirilməsi problemi yaranır ki, bu da digər sahələrdən fərqli olaraq, il ərzində fəaliyyətin plan uçotu ilə aparılmasını və sonda bu uçotun faktiki məlumatlarına uyğunlaşdırılmasını tələb edir;

5. Bir bioloji aktivdən bir neçə bioloji məhsulun alınması və onların maya dəyərinin hesablanması optimal metodların seçilməsi. Bu zaman uçot siyasəti məcburən informasiya şəffaflığını qorumaq üçün ən müasir və məntiqli üsulların seçilməsində bütün alətləri səfərbər etməlidir;

6. Xərclərin gəlirlərlə uyğunluğu məsələsi. Müəssisənin uçot siyasətində bu amili elə nəzərə almaq lazımdır ki, həm “çərçivə sənədinin” əsas prinsipləri pozulmasın, həm də “mənfəətin hamarlanması” baş verməsin. Buna görə də xərclərin dövrlər üzrə təqvim ilinə uyğunluğu zamanı əsasən 3 dövr nəzərə alınmalıdır:

- keçmiş illərin xərcləri cari ilin qazancına qarşılıq;
- cari ilin xərcləri gələcək illərin qazancına qarşılıq;
- cari ilin xərcləri cari ilin qazancına qarşılıq.

7. Kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləndirilməsi amili müəssisənin uçot siyasətində ən çox diqqət yetirilməli olan məsələdir. Belə ki, istər anbar uçotu, istərsə də yarımistehsalın qiymətləndirilməsində mütləq şəkildə standartların təklif etdiyi qiymətləndirmə metodlarının seçilməsi nəzərdə tutulur.

Yerli mütəxəssislərin və alimlərin uçot siyasəti termininə yanaşmaları nə qədər fərqli olsa da, ümumilikdə, onların hər birini birləşdirən bir cəhət mövcuddur ki, bu da “uçot siyasəti – maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi zamanı müəssisə tərəfindən tətbiq edilən konkret prinsiplər, əsaslar, şərtlər və qaydalar” məzmunlu tərifinin birmənalı şəkildə qəbul edilməsindən ibarətdir. Deməli, uçot siyasətinin təşkili məhiyyət etibarını ilə sahələr üzrə onların mühasibat uçotunda olan prioritet məsələlərinin qabardılmasından ibarət olsa da, ümumilikdə bütün bazar işti-

rakçılarında ümumiləşdirilmiş uçot prinsiplərinin tətbiqini tələb etməkdədir. Bu isə uçot siyasətinin formalaşdırılmasında əsas məsələlərdən biridir.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin səmərəli təşkilində aşağıdakı mərhələlərdən istifadə edilməlidir:

1. Hazırlıq mərhələsi:

- kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətini şərtləndirən və əhatə edən mühasibat və vergi uçotu obyektlərinin təyin edilməsi;
- hətta mühasibat uçotunun ən xırda detalları ilə əlaqəli olan qaydalar, təlimatlar və qanunların uçot siyasətinə təsirliyinin analiz edilməsi;

2. Qərarların qəbul edilməsi mərhələsi:

- təqdim olunmuş normativ sənədlərdən optimal variantın seçilməsi və qəbulu;
- seçilmiş variantın ekspert qiymətləndirilməsi və iqtisadi əsaslandırılması və digər hesablamaların yoxlanılması;

3. Seçilmiş uçot siyasətinin rəsmiyyətə salınması:

Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə uçot siyasətinin formalaşdırılmasında bəzi spesifik özəllikləri nəzərə alaraq bir çox alimlər aşağıdakı məsələlərin vacibliyini göstərmişdir:

- başlıca əmək cismi və istehsal vasitəsi torpaqdır;
- digər istehsal vasitələri kənd təsərrüfatı heyvanları və bitkilərdir;
- mövsümü istehsal və təbii amillərin təsirliyi;
- hazır məhsul gələcək dövrlərdə daxil olur.

Hesab edirik ki, uçot siyasətinin formalaşdırılmasında aşağıdakı işlərin görülməsi vacibdir:

- mövcud sənəd dövriyyəsi sisteminin qiymətləndirilməsi - buraya əsasən, effektivlik, operativlik, sənəd dövriyyəsi qrafikinə yerinə yetirilməsi və s. aiddir;
- hesablar planının tətbiqinin qiymətləndirilməsi - buraya əsasən bu məsələ ilə əlaqədar normativ baza, yetərli informasiya və s. aiddir;
- ilkin sənədləşdirməni şərtləndirən formaların təhlil edilməsi - buraya əsasən, vaciblik, etibarlılıq, tələb edilən rekvizitlər, informasiya tamlığı, münasiblik və s. aiddir;
- daxili mühasibatlıq üçün sənəd formalarının təhlili - buraya əsasən, vaciblik, etibarlılıq, periodik hazırlanma müddəti, çətinlik dərəcəsi və s. daxildir;
- müəssisənin aktiv və öhdəliklərinin inventarizasiya qaydalarının qiymətləndirilməsi - buraya əsasən, informasiyanın tamlığı, yoxlama müddəti və yoxlayıcı komissiyanın tərkibi daxildir;

- aktiv və öhdəliklərin qiymətləndirmə metodlarının ekspertizası - buraya əsasən, normativ baza, daxili nəzarət alətləri, effektivlik və operativlik daxildir.

Deməli, uçot siyasəti mühasibat uçotunun tam olaraq həm metodiki, həm texniki, həm də təşkilati aspektlərini əhatə etməli və onları vəhdət şəklində əks etdirməlidir.

Metodiki yanaşma normativ hüquqi bazadan yararlanaraq ayrı-ayrı uçot obyektlərinin təbiətini açmağa və uyğun variantı seçməklə, maliyyə nəticələrinə birbaşa təsir etmək imkanına malikdir.

Texniki yanaşma əsasən daxili idarəçilik alətləri ilə tənzimlənən və dolayısı ilə metodiki yanaşmanın yerinə yetirilməsində işçi alətlər hesab edilən, mühasibat uçotu formasının seçilməsində, rəhbərliyin qərarlarının düzgün qəbulunda əhəmiyyətli informasiyanın əldə edilməsində, xüsusilə də əsas və yardımçı fəaliyyəti şərtləndirən xərclərə olan yanaşmada müstəsna rola malikdir.

Uçot siyasətinin təşkilati yanaşması, əsasən müəssisənin təşkilati strukturu ilə sıx əlaqədar olub, onun mühasibat uçotu quruluşunun formalaşmasına təsir etməkdədir. Həmçinin, mühasibat bölmələrinin digər bölmələr ilə qarşılıqlı əlaqəsini, işçilərin də əlaqələri və yerləşmələri məsələləri təsvir edilir.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinə daxil edilən daha mühüm məsələlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Material-istehsalat ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi metodunun seçilməsi “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununun 19-cu maddəsində göstəriləni kimi istehsala silinən material ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi, təsərrüfat subyektinin öz istəyi əsasında, bu metodlardan birinin seçilməsi ilə müəyyənləşir. Belə ki, istehsala silinən mal material ehtiyatlarının faktiki maya dəyəri ehtiyatların qiymətləndirilməsində aşağıdakı metodlardan biri seçiləcəkdir:

- orta maya dəyəri üzrə - yəni hər bir ehtiyat növünün (qrupunun) ayın əvvəlinə olan qalığın üzərinə həmin ayda daxil olan material ehtiyatlarının maya dəyərini gəlmək və nəticəni onların ümumi miqdarına bölmək üsulu ilə əldə edilir;

- vaxta görə ilk daxil olan ehtiyatların maya dəyəri üzrə - əsasən beynəlxalq mühasibat uçotu praktikasında istifadə edilib, qiymətləndirmə onların ilk dəyəri üzrə aparılır;

- vaxta görə son daxil olan ehtiyatların maya dəyəri üzrə - praktikaya əsasən inflyasiya dövründə daha effektiv olub əsasən, qiymətləndirmə dövrü ərzində son daxil olanların dəyəri üzrə hesablama aparılır.

Bu metodların hesablanması mənfəətə birbaşa təsir etdiyindən hesab edirik ki, müəssisə öz seçimində əsaslandırılmış və manipulyasiya elementi olmayan qərar qəbul etməlidir.

2. Uzunmüddətli aktivlərə amortizasiyanın hesablanması qaydası – bu zaman beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan 3 üsuldən birinin seçilməsi labüddür:

- düzxətli metod - əsasən, uzunmüddətli aktivləri istifadə “ömrü” proporsional bölünərək xərclərə silinir.

- qalıq dəyəri metodu - uzunmüddətli aktivlərin qalıq dəyərində əvvəlcədən müəyyən olunmuş nisbətdə hesablama aparmaqla xərclərə daxil etmə metodu ilə hesablanır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə görə əsas vəsaitlərin amortizasiyası qalıq dəyəri metodu ilə hesablanır.

- istehsal metodu - əsasən, uzun müddətli aktivlərin istifadə müddəti onların illər üzrə faydalı iş əmsallarına nisbətdə xərclərə silinir.

Uçot siyasəti haqqında müəssisənin tərtib etdiyi sənəddə müəssisənin bu üsulların seçimində əsas olaraq uzun müddətli aktivlərin təkrar istehsalı üzrə qoyulmuş vəzifəsinin mahiyyəti durmaqdadır.

3. Qeyri-maddi aktivlər üzrə amortizasiyanın hesablanmasına dair olan üsulun seçilməsi – beynəlxalq praktikaya əsasən bu zaman qeyri-maddi aktivlərin yararlı istifadəsi əsasında xətti, qalıqın azaldılması və ya məhsulun həcminə mütənasib olaraq dəyərin silinməsi üsullarından istifadə edilə bilər.

4. Uzunmüddətli aktivlərin təmirinə olan xərclərin silinməsi qaydası – bu halda 3 üsuldən birinin seçilməsi təklif olunur:

- təmir üzrə faktiki xərclərin birbaşa uçot obyektinə aid edilməsi;
- təmir fondunun yaradılması və xərclərin bu fond hesabından silinməsi;
- bu tip xərcləri gələcək dövrün xərclərinə yazmaqla, onları hissə-hissə xərcə tanıdılması.

Adətən, birinci üsul il ərzində təmir xərclərinin təqribən bərabər bölüşdürülməsi zamanı, ikinci və üçüncü üsullar isə təmir işlərinin aparılmasında mövsümlilik amilinin təsirinin yumşaldılmasında istifadə edilir.

5. İstehsala məsrəflərin uçotu metodu – beynəlxalq mühasibat uçotu sistemlərində adətən aşağıdakı metodlardan birinin seçilməsi məqsədə uyğun hesab edilməkdədir:

- sadə metod – xərclər bilavasitə uçot obyektinə silinir;
- mərhələ metodu – xərclər məhsulların hazırlanması mərhələlərinə əsasən aid edilir;
- sifariş metodu – xərclər hər bir sifarişin yerinə yetirilməsi zamanı aid edilir;

- normativ metod – xərclər əvvəlcədən təyin edilmiş normalar əsasında aid edilir;

- direkt-kostinq sistemi – müstəqim dəyişən xərclər istehsal xərclərinə aid edilir, daimi xərclər isə ümumi təsərrüfat xərcləri hesablarına və bu hesablardan da bilavasitə satış hesabına aid edilir.

Hal-hazırda kənd təsərrüfatında daha çox sadə metoddan geniş istifadə olunur. Lakin müasir mühasibat uçotu işində direkt-kostinq üsulu da cəlbəddici sayılmaqdadır.

6. Məhsul buraxılışının uçotu metodikası - əsasən iki metoddan istifadə edilir:

- “məhsul (iş və xidmət) buraxılışı” xüsusi hesabını tətbiq etməklə - bu zaman hesabın debetinə toplanan xərclər məsrəflərin uçotu hesabından daxil olacaqdır. Deməli, kredit tərəfi isə plan maya dəyərini göstərəcəkdir.

- məhsul (iş və xidmət) buraxılışı” xüsusi hesabını tətbiq etmədən – bu zaman isə xərclər ancaq istehsala məsrəflərin uçotu hesablarında uçota alınır. Bildiyimiz kimi kənd təsərrüfatında ancaq maliyyə ilinin sonunda maya dəyərinin hesablanması aparıldığından bu üsul daha etibarlı sayılır.

7. Qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatların yaradılması – hər bir müəssisə aşağıda göstərilən bu və ya digər qarşıdakı xərclər və ödəmələr üçün ehtiyatların yaradılmasında maraqlı göstərməkdədir: a) gözlənilən zərərlərin ödənilməsi üçün; b) işçilərin məzuniyyətlərinin qarşıdakı ödənişi üçün; c) təmir fondu üçün; d) mükafat fondu üçün; e) digər gözlənilməz xərclər üçün və sairə.

Uçot siyasətinin aparılmasının əsas vacib şərtlərindən biri də maliyyə hesabatlarında müəssisənin gələcək fəaliyyətini şərtləndirən və düzgün qərarların verilməsində rəhbərliyə kömək edən, əlavə məlumatların və aidiyyəti informasiyaların daxil edilməsinə və seçilməsinə olan tələb və sərbəstlikdir. Bu təkcə maliyyə hesabatlarının dəqiqliyi və şəffaflığı məsələsi deyil, həm də bu hesabata maraqlı tərəflərin etibarının artması və qərarların qəbulunda istifadəsi deməkdir.

Müasir uçot siyasətinin qəbul edilməsində digər əsas məqamlardan biri Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarına keçidlə əlaqədar olaraq bir çox məsələlərin öz əksini tapmasıdır. Milli mühasibatlıq sistemlərində uçot siyasəti daha sərt rəqləmlənmiş olduğundan bəzi məsələlər onların mahiyyətindən çox formal olaraq qəbul edilməsinə üstünlük verilməsinə istiqamətlənir, bu isə ümumi qəbul edilmiş prinsiplərə ziddiyyət təşkil etməkdədir.

Müəssisənin uçot siyasəti ümumilikdə bütün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları ilə tənzimlənir desək, yanlışdır. Ancaq uçot siyasəti

üzrə daha çox istinad edilən standartlar incələsək, görürük ki, bu standartın məqsədi daha çox uçot siyasətinin təyin edilməsi deyil, artıq təyin edilmiş uçot siyasətində baş verəcək və ya baş vermiş dəyişikliklər zamanı uçot siyasətinin seçilməsi üçün istifadə olunan meyarların təyini. Araşdırmalardan müəyyən etmək olur ki, “uçot siyasətində dəyişikliklərə aid açıqlama tələbi istisna olmaqla, uçot siyasəti üzrə açıqlama tələbləri “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı” adlı 1 №-li MUBS təqdim edilmişdir” (8 №-li MUBS)

Müəssisə, hər hansı Standartın müəyyən maddələrini qruplaşdıraraq onlara müxtəlif uçot siyasətini tətbiq etməyi tələb etməsi və ya icazə verməsi halı istisna olmaqla, müvafiq uçot siyasətini qəbul edərək, oxşar əməliyyatlar, digər hadisə və şərtlər üzrə ardıcıl şəkildə tətbiq etməlidir. Əgər hər hansı Standart müəyyən maddələrin bu məqsədlə qruplaşdırılmasına icazə verərsə və ya tələb edərsə, onda müvafiq uçot siyasəti seçilməli və həmin maddələr qrupuna ardıcıl şəkildə tətbiq edilməlidir.

Konseptual Əsaslara görə uçot siyasətinin tətbiqi zamanı “ardıcılığın” vacib olduğu vurğulanır, lakin bu demək deyil ki, nə vaxtsa qəbul edilən uçot siyasəti heç zaman dəyişdirilməməlidir. Bəzən, misal üçün, yeni MUBS-ın müəssisədə tətbiq olunan cari siyasətdən fərqli siyasətin tətbiq olunmasını müəyyən etdiyi halda və ya mövcud siyasətin müasir uçot tələblərinə cavab verə bilmədiyi və yeni siyasətin maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinə daha uyğun maliyyə məlumatları təmin edəcəyi səbəbindən, müəssisənin uçot siyasətində dəyişiklik etmək lüzumu yarana bilər. “Ardıcılıqdan” başqa Konseptual Əsaslar maliyyə hesabatlarının həm vaxt üzrə, həm də digər müəssisələrin hesabatları ilə “müqayisəli” olmasını tələb etdiyindən “ardıcılığa” nail olunmalıdır, uçot siyasətlərinin açıqlanması vacibdir.

Müəssisələr hər zaman Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları tərəfindən tələb olunan xüsusi uçot siyasətini tətbiq etməlidirlər. Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları uçot siyasətinin seçilməsində digər qaydalarla uyğunsuzluq yaranarsa, bu zaman müəssisə, yalnız Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları tərəfindən icazə verilən siyasətlər arasından seçim edə bilər. Standartlar müəssisənin qarşılaşacağı bütün hadisələri əhatə etmir və əhatə etməyəcək. Hesab edirik ki, standartlarda nəzərdə tutulmayan hadisə baş verdiyi zaman müəssisə, bu hadisənin uçota alınması üçün özünün xüsusi uçot siyasətini işləyib hazırlamağı bacarmalıdır.

Uçot siyasəti ən azı ildə bir dəfə hazırlanmaqla, müəssisənin illik planlaşdırılmasında və maliyyə strategiyasının yaradılmasında bir proqram rolunu oynamaqdadır. Fikrimizcə, nümunəvi uçot siyasəti forması təsdiqlənməli və Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektləri üçün tətbiq edilməlidir. Həmçinin, hesab

edilir ki, respublikamızda uçot siyasətinin formalaşdırılmasında qonşu ölkə olan Rusiya Federasiyasının bəzi sənədləri və mühasibatlıq uçotu üzrə təlimatlarından yerli şəraiti nəzərə almaqla faydalanmaq mümkündür.

Dissertasiyanın “Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin formalaşması və onun qiymətləndirilməsi” məsələlərinə həsr edilmiş ikinci fəslində uçot siyasətinin təşkili və mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin qurulması və tətbiqi, eləcə də kənd təsərrüfatı müəssisələrində maliyyə hesabatının beynəlxalq standartlara uyğun transformasiyasında uçot siyasətindən istifadə edilməsi məsələləri tədqiq edilir. Burada göstərilir ki, müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 23 yanvar 1997-ci il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuş “Müəssisələrin uçot siyasəti haqqında əsasnamə” artıq qüvvədən düşmüşdür və onun şərtləri əsasında uçot siyasəti tərtib edilmədiyindən, demək olar ki, heç bir kənd təsərrüfatı müəssisəsində standartlaşmış və ya konkret formaya malik uçot siyasəti yoxdur. Baxmayaraq ki, MHBS tələblərindən biri də uçot siyasətinin vacibliyidir. Hesab edirik ki, uçot siyasətinin formalaşmasında əsasən aşağıdakılar nəzərdə tutulmalıdır:

- subyekt öz əmlakını və öhdəliklərini fərqləndirməyi bacarmalıdır;
- müəssisə fəaliyyətinin davamlılığına əmin olmalıdır və hesablama metodunun tələblərinə cavab verməlidir;
- müəssisə uçot siyasətini Azərbaycan Respublikasının mühasibat uçotu sistemini tənzimləyən qanunverici sənədlərə uyğun olaraq hesabat ili üçün qəbul edir.

Uçot siyasətinin seçilməsi kənd təsərrüfatının xüsusiyyətlərindən, idarəetmə xüsusiyyətlərindən, müəssisənin təlimatlarında və daxili qaydalarındakı normalardan və kommərsiya fəaliyyətinin xüsusiyyətlərindən, müəssisənin yaxın və uzun müddətli strateji planlarından birbaşa asılıdır. Uçot siyasətinə həmçinin, vergi qanunvericiliyi, subsidiyaların mövcudluğu, öhdəliklərin müddətləri və xarakteri, icarə münasibətləri, heyətin ixtisas səviyyəsi, qiymətləndirmə formaları da təsir göstərir. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətini həyata keçirərkən beynəlxalq uçotun prinsiplərinə, tələblərinə, mühasibat uçotunun metodoloji texniki əsaslarına əməl etmək lazımdır. Araşdırmalardan müəyyən olunur ki, uçot siyasətinin təşkilinin əsas şərti bu sahəni tənzimləyən qanunvericilik aktlarına, standartlarına və onların tələblərinə əməl olunmasıdır. Belə ki, bu gün Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotuna aid hüquqi normativ sənədlər bütün mülkiyyət formalarında olan müəssisələr uçot siyasətinin, uçotun aparılmasının qanunvericiliyə zidd olmayan alternativ formalarının tətbiqinə imkan verir.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin qurulması və tətbiqi problemləri araşdırılarkən əsasən, kənd təsərrüfatında uçot siyasətinin təşkili və ümumiyyətlə müasir BMHS-nı dəstəkləyən uçot işinin (sisteminin) tam qurulmaması, bu sahədə uçot siyasətinin təşkilində “addım-addım keçid” prinsiplərini labüd edir. Hesab edirik ki, MUBS-nın və aidiyyəti nəzarətədiçi qurumların köməkliyi ilə orta və iri həcmli kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin vacibliyi, həm sənəd olaraq (əmr şəklində), həm də təlimat olaraq tələb edilməlidir. Bu yanaşma bütün digər maliyyə hesablarına olan tələb ilə eynilik təşkil etməlidir. Hesab edirik ki, əsas olaraq “Uçot siyasəti, uçot qiymətlərində dəyişikliklər və səhvlər” adlı 8 №-li MUBS və “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı” adlı 1 №-li MUBS-nın tələbləri göstərilə bilər. Bundan başqa vacib məsələlərdən biri də odur ki, hər bir yoxlayıcı, menecer, təsisçi, investor və digər əlaqəli şəxslər təsərrüfat subyektinin uçot sistemi haqqında və hesabatlığı ilə əlaqəli tam və dolğun məlumatla malik olmalıdır. Aqrar sektorda mövcud müəssisələrin sayı təhlil edilərkən müəyyən olundu ki, bu sahələr üzrə uçot siyasətinin hazırlanması zamanı müəssisələrin fəaliyyət növü və həcmi əsas amillərdən biri olduğuna görə mütləq surətdə kənd təsərrüfatı və fərdi sahibkarlıq sahələrinin xüsusiyyətlərinə cavab verən uçot sistemi qurulmalıdır.

Uçot siyasətinin təşkilində hazırda kənd təsərrüfatını şərtləndirən bəzi spesifik xüsusiyyətlər nəzərə alınmır. Bu xüsusiyyətlərin uçot siyasətində nəzərə alınmaması təsərrüfat rəhbərləri üçün sonda düzgün qərarların qəbul edilməsində problemlər yaradır və maliyyə nəticələrinin mənfəətlə nəticələnməsinə ciddi maneə yaradır. Araşdırmalarımızdan məlum olur ki, hazırkı bəzi normaların uçotda əks olunması müasir standartlara uyğunlaşdırılmalı və kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üzrə ticarət güzəştləri və satış qarantiyaları müasir standartlara cavab verməlidir. Məsələn, itkilər üzrə normalar uçot siyasəti üzrə təlimatlarda daşınmalar və ya saxlanmalar üzrə ayrı-ayrı normalar əsasında hesablanmalı və əsasən keçmiş illərin təcrübələrinə istinad edilməlidir. Kənd təsərrüfatı üzrə gələcəkdə hər hansı itkilər üçün zəruri ehtiyatlar yaradılmalı və şərti öhdəliklərin tətbiqinə elə yanaşma olmalıdır ki, bu sahə üzrə manipulyasiya elementi yaranmasın. Yaxud, bioloji aktivlərin tanidılması və kənd təsərrüfatında uçotun plan maya dəyəri əsasında aparılmasında da elə yanaşma olmalıdır ki, “mənfəətin hamarlanması” məsələsi mümkün olmasın. Belə ki, bioloji aktivlər standartların da icazə verdiyi ilkin tanınmada və hər balans hesabatı tarixində, satışa hazır anda qiymətləndirilmiş dəyər çıxılmaqla, özünün ədalətli dəyərində qiymətləndiriləcəkdir. Hesab edirik ki,

daha asan qəbul üçün müəssisə, məhsul yığımı nöqtəsində satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla kənd təsərrüfatı məhsullarını özünün ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilməsi həyata keçirilməlidir.

Uçot siyasətinin hazırlanmasında əsas maneələrdən biri də kənd təsərrüfatı məhsullarının alınmasında (məsələn istehlak bazarlarından və s.) sənədləşmənin düzgün aparılmamasıdır. Məlum olduğu kimi bir çox vergi ödəyiciləri məhsulları sahibkarlıq subyektlərindən aldıqda məhsulların alışına dair qaimə-faktura və ya elektron qaimə-faktura, ƏDV ödəyiciləri olduqda eyni zamanda elektron vergi hesab-fakturasının verilməsi tələb edilir, mallar vergi orqanında uçotda olmayan şəxslərdən alındıqda isə “Malların alış aktı” tərtib edilir və belə malların anbara təhvil verilməsi “Malların təhvil-qəbul aktı” ilə sənədləşdirilir. Malların alış aktı”nda satıcının şəxsiyyətini təsdiq edən sənədin məlumatlarının (FİN, seriyası və nömrəsi) göstərilməsi mütləqdir və hesab edilir ki, bu tip sənədləşdirmələrin aparılması kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının sənədləşməsinə kömək olacaqdır.

Kənd təsərrüfatının inkişafı məqsədi ilə 2001-ci ildən başlayaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına davamlı olaraq müxtəlif vergi növləri üzrə çoxsaylı güzəştlər verilmişdir və bu güzəştlər hal-hazırda da qüvvədədirlər. Lakin bu sahə üzrə bütün təsərrüfat subyektləri bu məsələdə arxayınlaşmamalı və uçot siyasətinin hazırlanmasında bu məsələləri nəzərə almalıdır. Çünki uçot siyasətinin təşkilində müqayisəli və uçotun fasiləsizliyi prinsiplərindən istifadə olunduğu üçün hesab edirik ki, bu məsələlər güzəşt hüquqlarının yaxın gələcəkdə azaldılması və ya ləğv edilməsi baş verə bilər. Ona görə də istər vergilər üzrə öhdəliklərin hesablanması, istərsə də, hesablama prinsipi ilə uçotun qurulması məcburiyyətinə hazırlıqlı olmaq gərəkdir.

Kiçik kənd təsərrüfatı müəssisələrində hesabatlıq və uçot işinin qurulması Maliyyə Nazirliyinin təklif etdiyi təlimatlara əsaslanır, lakin hesabatlarda və uçot işinin qurulmasında “çərçivə sənədi”nin prinsiplərinə və kiçik və orta təsərrüfat subyektləri üçün hazırlanmış MUBS-na tam uyğun gəlmir. Təklif edirik ki, “mahiyətin formadan üstünlüyü” prinsipinə əsaslanan hesabatlıq formaları fəaliyyəti tam əlaqələndirilə bilən formada hazırlansın. Məsələn, pul vəsaitlərinin axını və ya kapitalda dəyişkənliklər ilə əlaqəli hesabatlarla bütün hesabat elementləri olmasa da, ümumiləşdirilmiş lakin, hesabatın məzmununu və mahiyyətini pozmayan hesabatlar istifadə edilsin.

Hesab edirik ki, 43 kənd təsərrüfatı müəssisəsi üzrə apardığımız araşdırmalardan məlum olur ki, müəssisələrdə uçot işinin qurulması qeyri

qənaətbəxş vəziyyətdədir. Onların bir çoxunda ümumiyyətlə, uçot siyasəti işi qurulmamışdır:

a) Bu sahə üzrə nəzarətedici orqanın təsirliyinin az olması (vergi təilləri, hesabatların məcburi və müasir standartlara uyğun qəbul edilməsində olan boşluqlar, yoxlayıcı orqanların qarşısında məsuliyyət hissənin maliyyə sanksiyaları ilə “məhkəmləndirilməsi” və digər məsələlər də təsirsiz deyildir);

b) BMHS-na cavab verən mütəxəssislərin az olması və əsasən bu sahə üzrə mütəxəssislərə böyük tələbatın olmasına görə daha az maaşlı işlərə cəlb edilə bilməməsi;

c) Kənd təsərrüfatı işlərinin hazırda beynəlxalq standartlara cavab verə bilməməsindən itkilər və risklərlə təsərrüfat sahiblərinin qarşı-qarşıya qoyulması faktı sahibkarı daha çox məhsulun istehsalı və satışını düşünməyə vadar edir, nəinki onun uçotunun aparmasını. Nəticədə isə sahibkar istər istəməz düzgün qərarların qəbul edilməməsi nəticəsində maliyyə risklərinə məruz qalır. Məsələn, uçotun kassa və ya hesablama metodu ilə seçilməsi üzrə zamanında və düzgün verilməmiş qərar sonda vergi və ya digər ödənişlər vasitəsi ilə itki yaradır;

d) Sorğu aparılan heç bir müəssisədə uçot işi və onun təzahürü olan uçot siyasətinə elmi yanaşılır.

Kənd təsərrüfatında uçot siyasətinin qurulmasında əsas məsələlərdən biri də uçot siyasətinin nümunəvi və təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinə tez adaptasiya oluna bilən formasının yaradılmasıdır. Təklif edirik ki, bu forma iki tipə bölünsün: a) iri kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün mükəmməl forma; b) orta və xırda təsərrüfatlar üçün sadələşmiş forma. Birinci formada uçotda bütün təsiredici faktorlar nəzərə alınmalıdır və gələcəkdə baş verə biləcək, həmçinin düzgün qərarların qəbuluna təsirli bütün informasiyalar (o cümlədən xarici müəssisələrin təcrübələri) nəzərə alınmalıdır. İkinci formada isə əsasən yerli qanunvericiliyə və vergi uçotuna əsaslanan uçot siyasətinin hazırlanması məqsəduyğundur. Hər iki nümunə hazırlanıb, əlavələrə daxil edilmişdir. İki tip forma arasında əsas fərqlilik iri həcmli müəssisələrin əsas tələbinin investora çıxışın olması və beynəlxalq standartların tələblərinə əməl etmə həssaslığıdır. Digər tərəfdən, orta və xırda müəssisələrdə fəaliyyət əsasən daxili bazarlara fokus olunur və daxili hesabatlıq sistemi onları daha çox yerli qanunvericiliyin təsir dairəsinə salır.

Uçot siyasətinin hazırlanmasında təklif edilir ki, hazırkı bir çox müəssisələrin istifadə etdiyi ehtiyatların qiymətləndirilməsi metodlarından olan LƏFO metodundan FƏFO (və ya fəaliyyəti şərtləndirərsə, orta çəki) metodundan istifadə edilsin. Belə ki, BMHS birmənalı olaraq LƏFO metodunu qəbul etmir və bu da gələcəkdə uçot siyasətinin təşkilində əlavə

(keçmiş illərin yenidən qiymətləndirilməsi, məcburi uçot dəyişikliklərinin aparılması və s.) problemlər yaradacaqdır.

Təklif edilir ki, Auditorlar Palatasının köməkliyi ilə əsasən iri və orta həcmli kənd təsərrüfatı müəssisələri güzəştli şərtlərlə yoxlamalar təşkil etmək üçün bu quruma müraciət etməli (və ya xidmətin bir hissəsinin dövlət qrantları vasitəsi ilə ödənilməsi təklifini nəzərə alaraq), həmçinin ilkin olaraq beynəlxalq standartların qəbul edilməsi prosesinin və uçot siyasətinin təşkilinin bu qurumun mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmasına nail olmaq lazımdır. Bildiyimiz kimi, bütün keyfiyyətli fəaliyyət keyfiyyətli başlanğıcdan yaranır və bu hal kənd təsərrüfatı subyektlərinin uçot işinin qurulmasında mütəxəssislərlə işin qurulmasında gözəl təcrübə ola bilər. Araşdırmalar göstərir ki, hazırda mövcud uçot siyasətləri əsasən şablon vəziyyətdədir və bəzən əhəmiyyətlik prinsipinin kobud pozulmaları müşahidə edilir. Müəyyən edilmişdir ki, bu əsasən bu sahə üzrə praktik işçilərin az olması ilə əlaqədardır. Ona görə də hesab edirik ki, ilk öncə, daha professional mütəxəssislərin cəlb edilməsi uçot siyasətinin təşkilində əvəzsiz kömək edəcəkdir.

Həmçinin, Kənd Təsərrüfatı və Maliyyə nazirliklərinin iştirakı ilə kənd təsərrüfatı subyektləri üçün fundamental və güzəştli təlim kurslarının keçirilməsini təmin etmək lazımdır. Bu işdə ADAU-nın müəllim-alım heyətinin, Auditorlar Palatasının üzvlərinin, Vergilər nazirliyinin işçi heyətlərinin də cəlb edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hesab edirik ki, 01.01.2019-cu il tarixindən davam etmə ehtimalı az olan vergi tətilləri uzun müddət ərzində aqrar sahədə hesabatlıq sistemini zəiflətməmiş və BMHS-na keçidin aparılmasında sanki arxayın şərait yaratmışdır.

Araşdırmalarımızı bir daha əsaslandırmaq üçün Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı subyektlərində mühasibat uçotu fəaliyyətinin ümumi qiymətləndirilməsi üzrə hazırladığımız sorğunun nəticələri geniş izah edilmiş və müvafiq cədvəldə öz əksini tapmışdır.

Sorğu məlumatlarından məlum olur ki, 62 təsərrüfat subyektinə sorğu ünvanlansa da, onlardan ancaq 43 subyekt (69%) sorğunu cavablandırmışdır. Bu isə subyektlərin sorğulara heç də az maraqsız olduğunu göstərmir. Sorğu əsasən hər bir sinif üzrə aparılmış, çoxluğu isə kiçik və orta subyektlər təşkil etmişdir. Kənd təsərrüfatının hazırda az gəlirli olmasını bu sorğu da dolayısi ilə göstərməkdədir. Belə ki, sorğuda iştirak edənlərin ancaq 30%-i gəlirlə işləmələrini bildirirlər. Bu isə kifayət qədər güzəştlərin və subsidiyaların olduğu Azərbaycan Respublikasında çox zəif göstəricidir. Demək ki, hələ gəlirliyin artırılmasına yönəlmiş səylər tam tələbata cavab vermir. Hesab edirik ki, düzgün formalaşdırılmış uçot siyasəti gəlirliyin artırılmasında əsas istiqamətlərdən biridir və bu istiqamətlərdə də hələ yerinə yetiriləcək çox

işlər vardır. Acınacaqlı haldır ki, uçot siyasəti haqqında bir çox subyekt rəhbərləri və mütəxəssislər məlumatlı olsalar da (49%), onlardan ancaq 9% subyekt uçot siyasətini tətbiq edir. Onlar isə əsasən, orta və iri kənd təsərrüfatı müəssisələridir. Sorğuda narahatçılıq yaradan məsələlərdən biri də MUBS ilə heç bir təsərrüfatın uçot aparmamasıdır. Hətta bəzi az sayda müəssisələr uçotu fasilələrlə aparmasını bildirirlər. Baxmayaraq ki, mühasibat uçotu əməliyyatların ciddi şəkildə fasiləsiz formada uçotunun aparılmasını tələb edir.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində maliyyə hesabatının beynəlxalq standartlara uyğun transformasiyasında uçot siyasətindən geniş istifadə edilir. Belə ki, ABŞ üzrə kənd təsərrüfatında maliyyə standartları təlimatına əsasən “uçot siyasətinin təyin edilməsi əsasən maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında müəssisə üçün istənilən metodların, qiymətləndirmələr və tanınma anlayışlarının məcmusu başa düşülməlidir. Əsas anlayış olaraq prinsip və siyasət anlayışları fərqlilidir. Belə ki, prinsiplər əməl edilməsi vacib qaydalar olduğu halda, siyasət bu qaydaların həyata keçirilməsi üsullarıdır. Zamanla bir çox dövrlərdə prinsiplərdə əsaslı dəyişikliklər ola bilər. Məsələn GAAP ilə İFRS arasında “məhiyyətin formadan üstünlüyü” prinsipinə görə fərqlilik var idi. Lakin yeni standartlar “məhiyyətin formadan üstünlüyü” prinsipini İFRS-ə əsasən şərh etməyi vacib hesab etdi. Buna görə də uçot siyasətinin aparılması vacibliyi yaranır”. Beləliklə, Azərbaycanda hesabatların beynəlxalq standartlara müvafiq transformasiyasında ilk mərhələ əhəmiyyətli uçot qaydaları əsasında hazırlanan hesabatlarla beynəlxalq standartların tələbatına cavab verən hesabatlar arasında olan fərqliliklərin müəyyən olunması və maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartların prinsipləri əsasında yenidən qurulmasından ibarətdir.

Dissertasiyanın “Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi” adlanan üçüncü fəslində kənd təsərrüfatında uçot siyasətinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri, kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlara uyğunlaşdırılması və kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının tələblərinə uyğun avtomatlaşdırılmasının uçot siyasəti aspektləri tədqiq edilmişdir. Burada göstərilir ki, aqrar sahədə bir çox təsərrüfatlar kiçik və orta həcmdədir və onların uçot siyasətinin hazırlanmasında bu amil mütləq surətdə nəzərə alınmalıdır. Belə ki, kiçik sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotu “Mühasibat uçotu haqqında”, “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunlarına və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq

hazırlanmış və kiçik sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotunun aparılması qaydalarını müəyyən edən aşağıdakı təlimatlara əsasən təşkil edilir.

1. Kiçik sahibkarlıq subyektinin uçotun aparılması onun rəhbəri tərəfindən əmrlə (sərəncamla) təsdiq edilir. Kiçik sahibkarlıq subyektinin rəhbəri mühasibat uçotunun düzgün aparılması üçün lazımı şərait yaratmalı və mühasibat uçotunun aparılmasını, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasını həyata keçirməlidir;

2. Kiçik sahibkarlıq subyektini həyata keçirilən bütün təsərrüfat əməliyyatlarının maliyyə hesabatlarında müəyyən olunmuş qaydada əks etdirilməsini, təsərrüfatdaxili ehtiyatların aşkara çıxarılmasını və səfərbər edilməsini təmin edir;

3. Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada müqavilələr əsasında mühasibat xidmətinin həyata keçirilməsini təmin edən müvafiq struktur bölmələri (bölməsi) təşkil etməklə işçiləri cəlb edərək, bu xidmət üzrə müstəqil struktur bölmələri (bölməsi) olmadıqda, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasını ixtisaslaşdırılmış təşkilat vasitəsi ilə təşkil edə bilər;

4. Kassir ştatı olmadıqda həmin vəzifəni onun yazılı sərəncamı əsasında digər işçi yerinə yetirə bilər və sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olan kiçik sahibkarlıq subyektinin könüllü olaraq mühasibat uçotunu ikili yazılış üsulu ilə aparmasına qərar verə bilər;

5. Mühasibat xidmətinin həyata keçirilməsini təmin edən baş mühasiblə (mühasiblə) və ya ixtisaslaşdırılmış təşkilatı təmsil edən mütəxəssislə birlikdə əmtəələrin, materialların, pul vəsaitlərinin başqa qiymətlilərin qəbulu və verilməsi üçün əsas olan sənədlərə, habelə hesablaşma, kredit və maliyyə öhdəliklərinə imza edir.

Metodoloji baxış aşağıdakı nöqteyi-nəzərləri özündə birləşdirir:

1. Əsas və dövrüyyə vəsaitlərinin özlərinə aid əşyaya aid edilməsinə hədd qoyulması, əsas vəsaitlərin uçotu və amortizasiyanın hesablanma qaydası və ümumistehsalat və ümumtəsərrüfat xərclərinin bölüşdürülməsi üsullarının təyin edilməsi və "Satış" hesabına silinməsi variantının seçilməsi;

2. Tədarük üzrə əməliyyatların ona aid hesablarda və material dəyərlilərinə birləşdirilməsinin əks etdirilmə qaydasının təyin edilməsi, ehtiyatlar və onların maya dəyərinin hesablanması metodu və istehsala məsrəflərin və məhsulun maya dəyərinin uçotu və kalkulyasiya etmə variantının seçilməsi;

3. Qarşdakı xərclər üçün ehtiyatların siyahısının tərtib edilməsi;

4. Gələcək dövr gəlir və xərclərinin uçotu variantının seçilməsi və debitor və kreditor borclarının qiymətləndirilməsi qaydasının təyin edilməsi;

5. Material dəyərlilərinin qiymətlərinin aşağı salınması, qiymətdən düşmə və şübhəli borclar üçün ehtiyatın yaradılması və istifadəsi

qaydasının təyin olunması və ehtiyat kapitalının uçotunun aparılma qaydasının müəyyən edilməsi;

6. Əvəzsiz alınmış pul və material dəyərlilərinin və məqsədli maliyyələşmənin istifadəsi və onun uçotu variantlarının seçilməsi;

7. Xalis mənfəətin müəyyən edilməsi və bölüşdürülməsi variantının seçilməsi və “Mənfəət və zərər” və s. hesabın yaradılması və bağlanması qaydasının təyin olunması.

Bundan başqa hesab edirik ki, kənd təsərrüfatında uçot siyasətinin formalaşmasına təsir edən digər spesifik amillər mövcuddur ki, onlar da aşağıdakı kimi göstərilmişdir:

Cədvəl

Kənd təsərrüfatında uçot siyasətinin formalaşmasına təsir edən amillər

Amillər	Texnoloji	Mövsümi istehsal	Ehtiyatların qiymətləndirilməsinə təsir edir, bitməmiş istehsalın xarakterini xüsusiləşdirir, maya dəyərinin hesablanması yeni yanaşma tələb edir və s.
		İstehsalın dövrlərinin məhsullara görə müddət müxtəlifliyi	
		İstehlak xarakterli məhsullara tələbat müxtəlifliyi	
	Təşkilati	Bir neçə fərqli məhsulun əmələ gəlməsi	Daxili nəzarət sistemə təsirlilik, uçot işində strukturların yaranması, hesablara planı, hesabatlıq işinin təşkili və s.
		Mühasibat uçotunun digər uçotdan fərqliliyini yaradır	
		Kənd təsərrüfatı müəssisəsinin təşkilati-hüquqi formasına əsaslanmalı	
		İstehsalın həcmi	
	Nizamlayıcı	Dövlət nəzarəti (vergi istisna olmaqla, bütün nəzarət formaları)	Tələb əsasında əvvəlcədən təyin edilmiş hesabatlar və bu sistemə müvafiq sənədləşmə
		Vergi nəzarəti	

Ümumiyyətlə, kənd təsərrüfatında uçot siyasətinin təşkilində əsas məsələ rəhbərliyin mövcud qanunvericiliyə əsaslandırılmış elə uçot siyasətinin hazırlanması başa düşülməlidir ki, bu zaman gələcək faydanın itirilməməsi ilə yanaşı, həm də düzgün qərarların əldə olunmasında şəffaf və dürüst informasiyaya nail olunsun.

Bu standartın tələblərinə görə uçot siyasətinin seçilməsi və tətbiq edilməsi zamanı müəyyən standart xüsusi olaraq hər hansı əməliyyata,

digər hadisə və ya şərtlərə tətbiq edildikdə, həmin əməliyyat, hadisə və ya şərtlərə tətbiq ediləcək uçot siyasəti müvafiq MUBS-da göstərilən uçot siyasətinə uyğun olmalıdır.

Araşdırmalarımızdan da məlum olur ki, bir çox müəssisələrdə maliyyə hesabatlarının keyfiyyət göstəricilərinə riayət edilmir və məlumatın emalında düzgün qərarların qəbulu üçün bu göstəricilər olduqca vacibdir: münasiblik, əhəmiyyətlilik, düzgün təqdimat, mahiyyətin formadan üstünlüyü, ehtiyatlılıq, tamlıq, neytrallıq, etibarlılıq, ardıcılıq, anlaşılıqlıq, müqayisəlilik.

Həmçinin, dissertasiyada fərdi müəssisələrdə və kəndli-fermer təsərrüfatlarında mühasibat uçotunun MUBS tələblərinə uyğun avtomatlaşdırılmasının uçot siyasəti aspektləri araşdırılmışdır. Belə ki, müasir dövrdə mühasibat uçotunun beynəlxalq səviyyədə qurulması və Azərbaycanda uçotun məzmun etibarlı ilə yenilənməsi mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsini tələb edir. Bildiyimiz kimi fərdi müəssisələrdə və kəndli-fermer təsərrüfatlarında mühasibat uçotunun aparılmasının təşkil edilməsi üçün təsərrüfat fəaliyyətini əks etdirən bütün rəsmi sənədlərdən (qanunvericiliyə əsaslanan ilkin və icmal sənədlərdən) ibarət sənəd dövriyyəsi və sistemi təşkil edilməlidir. Yuxarıda göstərilən bütün bəndlər uçotun avtomatlaşdırılmasının ən əsaslı arqumentləridir. Uçotun avtomatlaşdırılması üzrə son zamanlar bir sıra səmərəli və yerli (xarici) proqramlar yazılmış və təkmilləşdirilmişdir və demək olar ki, hər birinin özünə məxsus üstünlükləri və çatışmazlıqları vardır. Belə ki, yerli bazarlarda mühasibat uçotunu təmin edən əsasən 5 istiqamət üzrə proqram vardır:

- yerli proqram təminatı; “AzMühasib”, “Günəş” və sairə;
- xarici proqram təminatı; “1C”, “Logo”, “Best Accounting”, “Zoha Books”, “İagri” və sairə;
- konbinə edilmiş yerli proqram təminatı;
- fərdi proqramçılar tərəfindən spesifik proqram təminatı;
- Standart ofis proqram təminatı.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq təklif edilir ki, respublikamızda olan istər yerli, istərsə də xarici mühasibat uçotu üzrə proqram təminatları bu və ya digər formada tələbatı ödəməkdədir. Lakin hesab edirik ki, yerli qanunvericiliyə əsaslanan və MUBS üzrə tələbatlara cavab verən yerli (xarici mütəxəssislərin də iştirakı istisna olmadan) proqram təminatı hazırlanmalıdır. Bu proqram vasitəsi ilə həm bank sektoruna, həm də dövlət orqanlarına (Statistika Komitəsi, Vergilər Nazirliyi, DSMF, Gömrük Komitəsinə, və digər orqanlara) adaptasiya olunmuş hesabatların göndərilməsi asanlaşardı və yerli orqanların da yoxlamalarının keyfiyyəti

artmış olardı. Dissertasiya işinin sonunda tədqiqatın məzmunundan irəli gələn dəyərli nəticə və təkliflər verilmişdir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı elmi məqalələrdə və tezislərdə öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycanda mühasibat uçotunun əsas konsepsiyası. ADAU, “Aqrar iqtisadiyyat və innovasiyalı inkişaf” mövzusunda ümumrespublika elmi-praktiki konfransı, 25 may 2012-ci il. Gəncə-2012, s.110-112.

2. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasəti: problemlər və onların həlli istiqamətləri. “Kooperasiya” elmi nəzəri jurnalı, № 4(27), Bakı-2012. s.104-109.

3. Kənd təsərrüfatına Milli Mühasibat Uçotunun tətbiqi: çatışmazlıqlar və onların həlli istiqamətləri. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun Elmi əsərləri, Bakı, 2013-2, s.5-10.

4. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçotun formalaşmasında kadrların rolu. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun Elmi əsərləri, Bakı, 2014-1. s.91-97.

5. Müəssisələrdə uçot siyasəti: formadan mahiyyətə doğru. “Kooperasiya” elmi nəzəri jurnalı, № 2(33), Bakı-2014, s.165-170.

6. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasəti: problemlər və onların həlli yolları. “Audit” jurnalı, Bakı Biznes Universiteti. Bakı-2/2014, s.9-15.

7. Müasir uçot siyasəti mühasibat uçotunun güzgüsü olmalıdır. “Elmi əsərlər”, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutu, №2-2014, Bakı. s.273-278.

8. «Аспекты автоматизации бухгалтерского учета в Азербайджане в соответствии с требованиями Национальных Стандартов Бухгалтерского Учета». (L Международная научно-практическая конференция «Тенденции развития мировой экономики в XXI веке». Новая наука: Гипотезы, взгляды и факты, Казань, 2017, с.186-195.

9. «Понятие учетной политики и его ключевые принципы в сельскохозяйственном секторе Азербайджанской Республики». «Экономика и предпринимательство», №7(84), Москва -2017, с.327-334.

10. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətinin qurulması və tətbiqi problemləri. “Elmi əsərlər”, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutu, №4/2017, Bakı. s.254-264.

**Учетная политика в сельскохозяйственных предприятиях
и ее совершенствование
(на основе материалов Азербайджанской Республики)**

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, трех глав, выводов и рекомендаций, а также списка использованной литературы. Во введении обоснована актуальность темы, определены цель и задачи исследования, показана научная новизна и практическая значимость, указана апробация результатов исследования, информационная база и степень изученности исследования.

В первой главе диссертации «Теоретико-методологические основы учетной политики» представлена информация о роли учетной политики в бухгалтерском учете сельскохозяйственных предприятий, а также раскрывается ее сущность, теоретические принципы и основы организации в соответствии с международными стандартами бухгалтерского учета.

Во второй главе диссертации рассматривается учет и оценка учетной политики в сельскохозяйственных предприятиях. Здесь исследована оценка текущего состояния учетной политики, проблемы ее установления и применения в сельскохозяйственных предприятиях, а также использование в преобразовании финансовой отчетности в соответствии с международными стандартами.

Третья глава диссертации посвящена совершенствованию учетной политики в сельскохозяйственных предприятиях в соответствии с Национальными стандартами бухгалтерского учета. Здесь исследованы основные направления совершенствования учетной политики в аграрном секторе, гармонизация учетной политики в сельскохозяйственных предприятиях с национальными стандартами бухгалтерского учета и аспекты учетной политики в процессах автоматизации бухгалтерского учета в соответствии с требованиями национальных стандартов.

В заключении приводятся выводы и предложения, полученные в результате проведенного исследования, а также список использованной литературы.

**Accounting policy in agricultural enterprises and its improvement
(on the basis of materials of the Republic of Azerbaijan)**

SUMMARY

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions and recommendations, as well as a list of used literature. In the introduction, the relevance of the topic is substantiated, the purpose and objectives of the study are determined, scientific novelty and practical significance are shown, approbation of the research results, information base and degree of study study are indicated.

The first chapter of the thesis "Theoretical and methodological bases of accounting policy" provides information on the role of accounting policy in the accounting of agricultural enterprises, as well as its essence, theoretical principles and principles of organization in accordance with international accounting standards.

The second chapter examines the accounting and evaluation of accounting policies in agricultural enterprises of the thesis. Here, an assessment of the current state of the accounting policy, the problems of its establishment and application in agricultural enterprises, as well as the use in the transformation of financial statements in accordance with international standards.

The third chapter of the thesis is devoted to the improvement of accounting policy in agricultural enterprises in accordance with the National Accounting Standards. The main directions of improving the accounting policy in the agrarian sector, harmonization of accounting policies in agricultural enterprises with national accounting standards and accounting policy aspects in the automation of accounting processes in accordance with the requirements of national standards are investigated here.

In conclusion, the conclusions and proposals received as a result of the research carried out, as well as a list of the literature used, are given.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

Мамедов Ровшан Камиль оглы

**УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА
В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ
И ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ**

(на основе материалов Азербайджанской Республики)

5303.01 – «Бухгалтерский учет»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание научной степени доктора
философии по экономике

БАКУ - 2018